

# ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДРАСТВОМ

УДК: 330.34:338.2 (477)

JEL: E 690, O 130, R 220

© Риковська О.В., 2022

orykovska@gmail.com

Інститут економіки та прогнозування НАН України, Київ

ORCID 0000-0002-2723-8313

## ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Економіка України, яка зазнає катастрофічних втрат від воєнної агресії рф, потребує розробки та впровадження дієвих механізмів відновлення систем життєзабезпечення населення та формування базису для сталого розвитку всіх територіальних одиниць. В умовах бюджетного дефіциту фінансові ресурси держави мають використовуватися для підтримки програм з найвищим макроекономічним мультиплікатором. За результатами досліджень зарубіжних науковців обґрунтована доцільність розширення програм фіскального стимулювання місцевого самоврядування, що сприятиме зростанню суспільної ефективності державних коштів. Використовуючи напрацювання американських дослідників запропоновані напрями відновлення сільської економіки у повоєнний час, які передбачають стимулювання розвитку нових підприємств у сільській місцевості з пріоритизацією малого підприємництва та креативних ініціатив; зміцнення сільської інфраструктури, у т.ч. розбудову Інтернет-мережі; сприяння розвитку аграрного сектору з орієнтацією на програми підтримки фермерських господарств; удосконалення людського капіталу через інвестування в освіту та охорону здоров'я.*  
**Ключові слова:** мультиплікатор державних витрат, місцеве самоврядування, сільські громади.

**Постановка проблеми.** Повномасштабна війна внаслідок агресії рф проти України призводить до катастрофічного погіршення економічної, соціальної, гуманітарної ситуації в нашій країні. За словами прем'єр-міністра Д.Шмигала «Щоденні витрати України з державного бюджету, пов'язані з війною з рф, становлять близько 2 млрд грн. Водночас загальні втрати нашої держави щодня, пов'язані з руйнуванням інфраструктури та втратою економічного потенціалу, становлять до 4 млрд дол. на день» [1]. Застосовуючи економічну термінологію потрібно визнати, що Україна одномоментно ввійшла у фазу рецесії, якій притаманні зниження всіх показників економічної активності. Значна за обсягами міграція населення, порушення виробничих ланцюгів, фізичне знищення виробничих та інфраструктурних об'єктів, призупинення економічної діяльності значною більшістю підприємств – це ті негативні наслідки і втрати, подолання яких потребуватиме тривалого часу, великих фінансових вкладень та систематизованих чітких дій. Це актуалізує розробку напрямів повоєнного відновлення економіки на середньострокову та довгострокову перспективу з використанням наявного і застосовного міжнародного досвіду.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Розробка повоєнних напрямів відбудови

української економіки – це абсолютно нова тематика, але протягом піврічного періоду вже опубліковано низку досліджень. В оприлюдненій нещодавно колективній монографії вітчизняними науковцями Гейцем В.М., Гриценко А.А., Артьомовою Т.І. запропоновані відновлювальні повоєнні заходи на рівні макроекономіки; Князевим С.І., Яненко І.Г. окреслені інформаційно-цифрові можливості в окремих секторах економіки для їх відбудови; Кричевською Т.О., Подлесною В.Г. охарактеризовані грошово-кредитні та фінансові механізми стабілізації економічного розвитку у повоєнний час [2]. Фахівці Київської школи економіки під керівництвом Т.Милованова активно розробляють плани заходів для відновлення української економіки з акцентом на стимулюванні внутрішніх ресурсів за помірної зовнішньої допомоги [3]. Висвітленню ролі та завдань промисловості у зміцненні обороноздатності держави та готовності до гібридних воєнних викликів присвячені дослідження Дейнеко Л.В., Кушніренка О.М., Гахович Н.Г. [4]. Дослідженню аграрної тематики у повоєнний час присвячені роботи Бородіної О.М. [5].

У зв'язку з масштабами економічних втрат внаслідок воєнної агресії рф проти України розробка напрямів відновлення має відповідати загальнодержавним стратегічним напрямам та

враховувати особливості кожного сектора економіки. Зважаючи, що сільська економіка – це специфічна сфера, яка об'єднує низку галузей і має територіальну прив'язку, вона потребує окремого дослідження та вивчення можливостей її відновлення і розвитку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Сільська економіка - це відносно специфічна, але й суттєво інтегрована у загальну економічну систему сфера розвитку, з різноманітним спектром галузей економічної діяльності, значним ресурсним потенціалом, сукупністю взаємопов'язаних відносин тощо.

В сільській місцевості проживає близько 12,5 млн українців (30,3% всього населення країни) [6]. Сільське господарство, яке традиційно було ключовою основою сільської економіки, продовжує бути локомотивом економічного розвитку країни, забезпечує майже 40% експортних надходжень та формує близько 10% ВВП країни [7, с.186, 357]. Але сільська Україна – це більш різноманітна економіка, ніж колись. Сільські жителі зайняті в широкому спектрі галузей, включаючи промислове

виробництво, послуги, освіту, охорону здоров'я, оптову та роздрібну торгівлю тощо. І хоча сільська місцевість пропонує багато можливостей, рівень доходів, якість життя, рівень освіти, забезпеченість медичними послугами сільського населення продовжує відставати від решти країни. Для зменшення цих диспропорцій, особливо у повоєнний час, важливо запроваджувати заходи, які б не лише точково сприяли поліпшенню, а й спричиняли мультиплікативний вплив та забезпечували синергетичний ефект для розвитку села і країни в цілому.

У період економічних криз, значних структурних трансформацій, об'єктивних обмежень господарської діяльності (пандемія Covid-19, військова агресія РФ) державні видатки мають бути спрямовані на фінансування найбільш ефективних та дієвих державних програм. За результатами моделювання оптимальних можливостей виходу з фінансової кризи 2008-2009 рр. американськими дослідниками сформовано рейтинг мультиплікаторів державних витрат (табл. 1).

Таблиця 1

Мультиплікатори державних витрат\*

| Рейтинг | Напрямок державного фінансування                                                       | Мультиплікатор | Приклади програм                                                                                                                            |
|---------|----------------------------------------------------------------------------------------|----------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.      | Держзакупівлі товарів і послуг (на центральному рівні)                                 | 2,5            | Енергетичні програми, відновлювальна енергетика, інноваційні технології, будівельний фонд, програми зі збереження здоров'я                  |
| 2.      | Фінансування інфраструктурних проектів                                                 | 2,2            | Поліпшення стану питної води, житлове будівництво, будівництво автомобільних доріг, фінансування розвитку іншої транспортної інфраструктури |
| 3.      | Адресна допомога                                                                       | 2,1            | Програма продовольчих субсидій, стипендії студентам, виплати по безробіттю, фінансування страхової медицини                                 |
| 4.      | Субвенції місцевому самоврядуванню на різні цілі                                       | 1,8            | Освітні програми, спеціальні освітні програми, формування стабілізаційного фонду та резервного фонду допомоги                               |
| 5.      | Дворічне зниження податкового навантаження для людей із низькими та середніми доходами | 1,5            | Забезпечення оплати праці, податковий кредит                                                                                                |
| 6.      | Одноразові виплати пенсіонерам                                                         | 1,0            | Виплати для підтримки економічного відновлення                                                                                              |

\*Джерело: Estimated Impact of the American Recovery and Reinvestment Act on Employment and Economic Output. URL: <https://www.cbo.gov/sites/default/files/112th-congress-2011-2012/reports/02-22-ARRA.pdf>

Для решти оцінених програм, а саме з продовження кредитів для купівлі першого житла, зниження податків для високооплачуваних працівників, зниження корпоративного податку, мультиплікатор становив менше одиниці. Тобто, згідно з теорією

Кейнса, державні витрати на фінансування цих програм найменш ефективні і у період відновлення економіки – обмежено раціональні.

Згідно з рейтингом субвенції органам місцевого самоврядування відносяться до програм з високим мультиплікатором державних

витрат, і відповідно підвищують ефективність їх використання. Це також підтверджується результатами дослідження міжнародних та українських експертів «Macroeconomic Policies for Wartime Ukraine» [3]. У підготовлених економістами рекомендаціях щодо напрямів макроекономічної політики, спрямованої на підтримку економіки під час триваючої війни, окремий напрямок стосується необхідності децентралізації та продуктивного перерозподілу державних фінансів на користь суб'єктів нижчого рівня. На відміну від зазвичай застосовуваної практики посилення ресурсної централізації протягом воєнного часу експерти обґрунтували доцільність помірного перерозподілу коштів та дерегуляції економічної діяльності. Це слугуватиме і подоланню перешкод, що заважали економічному зростанню у довоєнний період, а саме обмежуватиме формування корупційних схем та поширення тіньової діяльності.

У період пандемії Covid-19 і під час дії воєнного стану фінансування програм місцевого самоврядування має обмежений характер і забезпечується переважно за рахунок коштів громад. При цьому, значні податкові пільги для бізнесу та інших господарських суб'єктів в умовах воєнного стану суттєво знекровлюють місцеві бюджети. Запроваджені законодавчі зміни [8] стосуються:

1. Зменшення ставки єдиного податку за спрощеною системою до 2% з обороту (до змін ставка була 3% для платників з ПДВ і 5% без ПДВ).

2. Звільнення від сплати єдиного податку платників 1 та 2 груп.

3. Звільнення від сплати ЄСВ, штрафів, пені та перевірок по ЄСВ. ФОПи (всі, не тільки «спрощенці»), особи, що здійснюють незалежну професійну діяльність, та члени фермерських господарств звільнені від сплати ЄСВ за себе.

4. Звільнення від плати за землю та екологічного податку.

На територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або які були тимчасово окуповані (області Волинська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська та м.Київ) [9] додатково встановлені наступні податкові пільги:

- звільнення від плати за землю (земельного податку та орендної плати за землі державної чи комунальної форм власності) за земельні ділянки, що розташовані на таких територіях, а також за ділянки, які визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені

вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди;

- звільнення від загального мінімального податкового зобов'язання за земельні ділянки, що розташовані на таких територіях, а також за ділянки, які визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди;

- звільнення від сплати екологічного податку.

5. Зменшення податків на паливе та товари для оборони.

Постачання та ввезення пального звільняється від оподаткування акцизним збором, а ставка ПДВ на такі операції зменшується до 7 %.

6. Розширення податкових пільг при наданні благодійної допомоги, в т.ч. звільнення від сплати ПДФО.

П'ять пунктів з шести стосуються виключно місцевих бюджетів. При цьому не передбачено жодного компенсаційного механізму.

Аналогічна ситуація відбувалася у 2020р. внаслідок впливу карантинних заходів, запроваджених у зв'язку з пандемією коронавірусу. У результаті податкових пільг власні доходи місцевих бюджетів скоротилися в середньому на 2%. У квітні-травні спостерігалось суттєве зменшення надходжень - 18,4% і 4,7% відповідно, після чого у червні-липні позитивна динаміка поступово відновилася [10]. Істотно були зменшені трансфертні надходження. Територіальні громади мали самостійно збалансовувати втрачені доходи. У підсумку, видатки розвитку та капітальні видатки були практично повністю скорочені.

З огляду на те, що фінансова підтримка місцевого самоврядування має досить високий мультиплікатор державних витрат та з точки зору макрополітики є економічно ефективною, актуалізується потреба відновлення субвенцій на соціально-економічний розвиток громад. Враховуючи «просідання» місцевих бюджетів внаслідок податкових пільг протягом пандемії та війни субвенції стануть компенсаційним механізмом для відновлення та активізації життєдіяльності громад. За аналогією з інфраструктурною субвенцією, яка протягом 2015-2019рр. застосовувалася як стимулюючий до об'єднання громад засіб (напрями фінансування ухвалювалися Рішеннями виконавчих комітетів громад і максимально відповідали потребам місцевого розвитку), Порядки використання коштів нових державних програм не повинні обмежувати місцеве самоврядування у виборі проєктів, на які

спрямовуватимуться ресурси. Це допоможе посиленню фінансової автономії громад, у т.ч. за рахунок мультиплікативного ефекту їх використання, дозволить здійснювати середньострокове планування соціально-економічного розвитку територій у напрямку підвищення інклюзивності розвитку, поліпшення надання суспільних послуг та покращення якості життя населення.

Рівень життя в сільській місцевості, визначений за показниками матеріальної забезпеченості, завжди був нижчий ніж у містах. І хоча за період 2020-2021рр., який характеризується COVID-обмеженнями, збідніння міського населення відбувалося інтенсивніше (частка міського населення з низькими доходами збільшилася на 45%, а серед сільського на 30%) в селах майже 40% людей виживають на доходи менші за фактичний прожитковий мінімум [11]. У повоєнній Україні частка населення, яка потребуватиме державної підтримки суттєво збільшиться. В умовах обмежених фінансових ресурсів адресна допомога, як державна програма з високим мультиплікатором витрат (табл.1), сприятиме поліпшенню якості життя найбільш вразливих верств населення. Підвищити ефективність бюджетних витрат на адресну підтримку доцільно за рахунок поєднання декількох програм – продовольчої підтримки населення і стимулювання розвитку фермерства. Інституційне забезпечення поєднання та реалізації програм, механізм надання продовольчих субсидій через гарантовані державні закупівлі продовольства у місцевих фермерів детально викладено у монографії «Аграрна політика для селянських фермерських господарств та їх об'єднань: світовий досвід для України» [12]. Мультивекторний вплив такої програми відчуватимуть не лише безпосередні бенефіціари, а й загалом сільська економіка.

Повоєнне відновлення економіки України почнеться з безпрецедентної втрати ВВП, яка за різними експертними оцінками коливається в межах 35-45%. Для українців це означає зниження рівня та погіршення якості життя, зменшення заробітної плати, втрату купівельної спроможності, підвищення інфляції, призупинення всіх розвиткових програм та проєктів тощо. Для населення з територій, на яких ведуться активні бойові дії, післявоєнне життя взагалі почнеться з нульової відмітки. І забезпечення базових потреб, зокрема продовольчої безпеки – стане першочерговим завданням Уряду.

Сільське господарство – це ризикова галузь, як з точки зору кліматичних і погодних умов, так

і надзвичайної чутливості до нормативних, фінансових та інших регулюючих заходів держави. Війна РФ проти України посилила виклики перед галуззю і за оцінками науковців у 2022 р. втрати сільськогосподарського виробництва становитимуть близько 40% [13]. На відміну від інших, аграрне виробництво не підлягає релокації і об'єктивно не може бути переміщене з одного регіону в інший. Виклики та невизначеності також спричинені розривом логістичних ланцюгів, фізичним знищенням елеваторів, техніки, поголів'я тварин, нестачею пального, міндобриг, засобів захисту рослин, ускладненням експорту тощо. Цей комплекс проблем потребує невідкладного розв'язання, а також розробки заходів для повоєнного відновлення.

Для максимального використання існуючого потенціалу, зокрема земельного, були ухвалені законодавчі зміни, що спрощували відносини у сфері землекористування протягом періоду воєнного стану [14]. Громадськістю ініційований проєкт «Сади перемоги», який спрямований на ефективне використання доступних земельних ділянок для вирощування сільськогосподарської продукції з метою недопущення продовольчої кризи в Україні. *Урядом розроблено комплекс дій у сфері продовольчої безпеки, що передбачає системний моніторинг стану продовольчої безпеки та с/г інфраструктури, надання держпідтримки національним виробникам харчових продуктів, забезпечення потреб вітчизняних аграрних підприємств товарами критичного імпорту, моніторинг та відповідне регулювання продуктових цін.*

Для розробки напрямів розвитку та стимулювання виходу із затяжної рецесії необхідно використовувати досвід інших країн. У США для з метою швидкого відновлення сільської економіки після рецесії, викликаной фінансовою кризою 2008-2009 рр., був ухвалений спеціальний Закон про відновлення та рефінансування сільських громад та домогосподарств, у якому регламентовані пріоритетні напрямки дій [15].

Перший напрямок спрямований на розбудову політики підтримки розвитку нових підприємств у сільській місцевості. Ця політика включає програми, що сприяють зміцненню малого бізнесу в широкому діапазоні сільських галузей. Вони також передбачають стимули для значного розширення можливостей екологічно чистої енергії, які часто зосереджені в сільській місцевості та відкриття нових можливостей для сільського туризму та відпочинку.

Другий напрямок політики спрямований на зміцнення сільської інфраструктури. Інвестиції в інфраструктуру є надзвичайно важливими для відновлення сіл. Без доріг, мостів, водних проектів та телекомунікацій сільська економіка не може ефективно виводити свою продукцію на ринок або бути повністю інтегрованою з рештою економіки. В сучасних умовах великого значення набуває розширення доступу до широкосмугового Інтернету.

Третій напрямок політики зосереджений на зміцненні аграрного сектору. Розробка програм державної підтримки з орієнтацією на програми підтримки фермерських господарств, розвиток місцевих та регіональних продовольчих систем, збалансування можливостей для локального розвитку та нарощення експортного потенціалу стають пріоритетними у підтримці аграрного сектору у посткризовий період.

Четвертий напрямок політики спрямований на удосконалення людського капіталу та покращення якості життя в сільській місцевості шляхом інвестування в освіту та охорону здоров'я. Нові заходи спрямовані на ліквідацію розриву в освітніх досягненнях між сільськими та міськими районами. Продовжено інвестування в здоров'я людей на сільських територіях разом із застосуванням заходів для підвищення доступності та якості медичної допомоги, зміцненням медичного людського потенціалу та інфраструктури для вирішення конкретних проблем, з якими стикаються сільські райони.

Підтримка розвитку сільської місцевості за зазначеними напрямками була спрямована на подолання широкомасштабної економічної кризи та закладання основи для майбутнього зростання.

В Україні ще триває війна і не закінчена активна фаза військової операції по звільненню, при цьому відбувається активна підготовка планів відновлення економіки. Урядові ініціативи були представлені на міжнародній конференції в Лугано (Швейцарія), яка відбулася 4-5 липня 2022р. Серед оприлюднених напрямів розбудови декілька програм стосувалися відновлення

сільської економіки та сільської місцевості, зокрема, програма «Нове українське село», комплексне планування просторового розвитку та використання земель на території громад, пріоритетні напрями розвитку аграрного сектору тощо. Важливими є й загальнонаціональні «Розвиток людського капіталу» та створення платформи «Освіта дорослих».

При цьому деякі експерти наголошують, що «Держава не може і не повинна визначати "пріоритетні галузі" як через надто швидку і різку зміну умов для конкретних видів діяльності, так і корупцію, до якої може призвести допомога окремим проектам або галузям». На рівні держави «потрібно виявляти конкурентні переваги (у широкому сенсі – у вигляді пропозиції факторів виробництва та можливостей для розвитку), «вузькі місця» конкурентної позиції, які найбільше заважають реалізації цих переваг, і на підставі цього аналізу, за можливості, усувати такі перешкоди у пріоритетному порядку, а також розвивати самі переваги» [16].

**Висновки.** Співставляючи думки різних експертів, досвід інших країн та зважаючи на реалії України у повоєнний час необхідно продовжувати формування спроможних та самодостатніх громад у т.ч. за рахунок цілеспрямованих субвенцій на розвиток місцевого самоврядування та адресної підтримки вразливих верств населення як державних витрат з високим рівнем мультиплікатора. З метою формування базису для подальшого економічного зростання доцільним буде розроблення компенсаційного механізму для відшкодування втрат місцевих бюджетів від запроваджених податкових пільг та всебічна підтримка малого підприємництва та креативних ініціатив на сільських територіях. Крім того, комплексні програми для збереження та якісного удосконалення людського капіталу на сільських територіях допоможуть забезпечити інноваційний розвиток села та посилити конкурентні переваги, за рахунок яких відбуватиметься відновлення країни.

#### Список літератури

1. День війни з росією коштує Україні до 4 млрд \$ щодня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3452024-den-vijni-z-rosie-u-kostue-ukraini-do-4-milardiv-smigal.html> ( за даними на 08.04.2022р.).
2. Загальний механізм та чинники стабілізації соціально-економічного розвитку України : монографія / за ред. академіка НАН України Гейця В. М. та академіка НАН України Гриценка А. А. ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – Електрон. дані. – Київ, 2022. – 302 с.: табл., рис. – URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zagalnyj-mehanizm-ta-chynnyky-stabilizacii.pdf>
3. Macroeconomic Policies for Wartime Ukraine. URL: <https://cepr.org/system/files/2022-08/RapidResponse2.pdf>
4. Промисловість України перед викликами майбутнього: у пошуках відповідей та рішень : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Л.В. Дейнеко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – Електрон. дані. – К., 2022. – 346 с. – URL : <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/PromyslovistUkrainy-pered-vyklykavy.pdf>

5. Бородіна О.М. Воєнні загрози глобальній продовольчій безпеці та перші міжнародні реакції щодо подолання їх наслідків: політекономічний зріз // Економіка України. 2022. №6. С.41-53.
6. Чисельність наявного населення України на 01.01.2022р. Стат.збірник. Держстат. 2022. – С. 6.
7. Статистичний щорічник України 2020. К., Держстат. 2021 – 455 с.
8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
9. Перелік встановлено розпорядженням КМУ від 6 березня 2022 р. № 204-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-pereliku-administrativno-teritorialnih-odinich-na-teritoriyi-yakih-nadayetsya-dopomoga-zastrahovanim-osobam-v-ramkah-programi-yepidtrimka-204->
10. Державний веб портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
11. Витрати і ресурси домогосподарств в Україні за відповідні роки. Стат.збірник, Київ, Державна служба статистики України.
12. Аграрна політика для селянських фермерських господарств та їх об'єднань: світовий досвід для України : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. ресурс. – К., 2021. – 275 с. – URL : <http://ief.org.ua/docs/mg/346.pdf>
13. Оцінка втрат України від воєнного вторгнення рф: макроекономічний вимір // Економіка і прогнозування. 2022. №1. С.8-51.
14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>
15. Strengthening the Rural Economy. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/eop/cea/factsheets-reports/strengthening-the-rural-economy/introduction>
16. Дубровський В. Три плюси, які допоможуть Україні подолати кризу. І мінус, який все помножить на нуль. URL: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/opinion/tri-plyusa-kotorye-pomogut-ukraine-poborot-kризis-i-minus-kotoryy-vse-pomnojit-na-nol>

#### References

1. Den viiny z rosiieiu koshtuie Ukraini do 4 mlrd \$ shchodnia (2022). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3452024-den-viiny-z-rosieiu-kostue-ukraini-do-4-milardiv-smigal.html> (za danymy na 08.04.2022).
2. Heyets V. (2022) *Zahalnyi mekhanizm ta chynnyky stabilizatsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*. Monohrafiia / akademik NASU Heyets V., akademik NASU Hrytsenko A. (ed.). «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». Kyiv, Ukraine – 302 p.: URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zagalnyj-mekhanizm-ta-chynnyky-stabilizacii.pdf>
3. Macroeconomic Policies for Wartime Ukraine (2022). Centre for Economic Policy Research 33 Great Sutton Street | London, UK. URL: <https://cepr.org/system/files/2022-08/RapidResponse2.pdf>
4. Deyneko L. (2022) *Promyslovist Ukrainy pered vyklykamy maibutnoho: u poshukakh vidpovidei ta rishen*. Kollectyvna monohrafiia / Deyneko L. (ed.). «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». Kyiv, Ukraine – 346 p. – URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/PromyslovistUkrainy-pered-vyklykavy.pdf>
5. Borodina O (2022). *Voienni zahrozy hlobalnii prodovolchii bezpetsi ta pershi mizhnarodni reaksii shchodo podolannia yikh naslidkiv: politekonomichnyi zriz* // Ekonomika Ukrainy. 2022. №6. PP. 41-53.
6. Chyselnist naiavnogo naselennia Ukrainy na 01.01.2022. Stat.zbirnyk. Derzhstat. 2022. – P. 6.
7. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy 2020. K., Derzhstat. 2021 – 455 p.
8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu» vid 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
9. Perelik vstanovleno rozporiadzhenniam KМУ vid 6 bereznia 2022 r. № 204-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-pereliku-administrativno-teritorialnih-odinich-na-teritoriyi-yakih-nadayetsya-dopomoga-zastrahovanim-osobam-v-ramkah-programi-yepidtrimka-204->
10. Derzhavnyi veb portal biudzhetu dlia hromadian. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
11. Vytraty i resursy domohospodarstv v Ukraini za vidpovidni roky. Stat.zbirnyk, Kyiv, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
12. . Borodina O. (2021) *Ahrarna polityka dlia selianskykh fermerskykh hospodarstv ta yikh obiednan: svitovy dosvid dlia Ukrainy*. Monohrafiia / za red. d-ra ekon. nauk, prof., chl.-kor. NAN Ukrainy O.M. Borodina (ed.) «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». Kyiv, Ukraine – 275 p. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/346.pdf>
13. *Otsinka vtrat Ukrainy vid voiennoho vtorhnennia rf: makroekonomichnyi vymir* (2022) // Ekonomika i prohnozuvannia. №1. PP.8-51.

14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>

15. Strengthening the Rural Economy (2011). URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/eop/cea/factsheets-reports/strengthening-the-rural-economy/introduction>

16. Dubrovskiy V. Try pliusy, yaki dopomozhut Ukraini podolaty kryzu. I minus, yakyi vse pomnozhyt na nul (2022). URL: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/opinion/tri-plyusa-kotorye-pomogut-ukraine-poborot-krizis-i-minus-kotoryy-vse-pomnojit-na-nul>

### Summary

Oksana Rykovska

#### THE POST-WAR RECOVERY OF THE RURAL ECONOMY OF UKRAINE

Ukraine's economy, which is suffering catastrophic losses from Russia's military aggression, demands [the development and implementation of effective mechanisms](#) for restoring people's livelihoods and forming a basis for the sustainable development of all territorial units. In view of the fact that the rural economy, on the one hand, is significantly integrated into the general economic system, unites a number of industries with significant resource potential and a set of interconnected relations, on the other - a specific sphere, which requires separate research and examination of the possibilities for its renewal and development. In the conditions of budget deficit, public financial resources should be used to support programs with highest macroeconomic multiplier.

According to the results of research by foreign scientists, the article justifies the expediency of increasing the programs of fiscal stimulation of local self-government and targeted assistance to the vulnerable sectors of the population, which will contribute to increasing the social efficiency of public funds. At the same time, attention is focused on the need to introduce a mechanism for compensating the losses of local budgets from tax benefits during martial law. Using the work of American researchers, the directions of agricultural recovery in the post-war period, involving the stimulation of the development of new enterprises in rural areas with the priority of small entrepreneurship and creative initiative, were proposed; Strengthening rural infrastructure, including the development of the Internet; promoting the development of the agricultural sector, with emphasis on farm support programs.

One of the most important areas will be the implementation of comprehensive programs to preserve and improve human capital in rural areas. This will contribute to the innovative development of the village and the strengthening of competitive advantages, which will allow the country to grow.

Key words: public multiplier, local self-government, rural communities.